

A székely néptanító a történelem sodrában

Pillanatképek Ditró község oktatástörténetéből

Az évszázadok során a társadalom újabb és újabb követelményeket támasztott a tanítókkal szemben. A modern kor szakirodalmának tanulmányozásakor látjuk, hogy vannak, akik tanítványaik szemszögéből közelítik meg a témát, mások pedig a szülők elvárásait állítják középpontba. Nem elhanyagolható a pedagógusi társadalom igénye sem. Így sok esetben a jó tanító szinte egymásnak ellentmondó tulajdonságokkal kellett rendelkezzen. Elvárás volt, hogy legyen megértő és következetes, szigorú és humoros, személye legyen tekintélyt sugárzó, de legyen közvetlen is a tanítványaival. Felmerül a kérdés, hogy az idők folyamán miként alakult ez a kép: a történelmi események hatással voltak-e az ideális tanító eszményére, a földrajzi régió befolyásolta-e a tanárszerep-felfogást akkor, amikor még a néptanítóval szemben alig támasztottak módszertani követelményt? A dolgozat ezt a témakört próbálja körbejárni a „kezdetektől” a XX. századig a székelyföldi régióban, példákat hozva Ditró község oktatáshoz köthető leltári anyagaiból.

Annak ellenére, hogy Magyarországon az 1777. évi Ratio Educationis tanügyi rendelkezései jelentették a pedagógusi szakma kialakulásának kezdetét (Kelemen, 2007, 10–19), mégis a magyar és ezen belül a székely iskolaügy korai (XV–XVI.) századaiban – amikor az iskolák még egyházi intézmények voltak, és papok tanítottak – megjelentek a világi szakemberek is. Szócs János az *Elemi oktatás Csíkszékben 1571–1800* című munkájában (2008, 277–328) a meglévő adatokból arra a következtetésre jut, hogy a XVI. század utolsó harmadában minden csíki, gyergyói és kászonszéki egyházas községben működött, dolgozott iskolamester. Őket sokszor csak deáknak nevezték, de találkozhatunk *scholamester*, *rektor*, *megyésmeester*, *megyés deák*, *tanító*, esetleg *harangozó* kifejezésekkel is. Erdélyben a Székelyföld nem számított a gazdasági haladás élenjáró régiójának, mégis itt az iskola, az írásbeliség nagyobb lendületet vett, mint a gazdaságilag fejlettebb részekben. Ez összefüggésben van a katonatársadalom szabadabb rendszerével. Bartis Erika (2011, 57–84) kutatásában megállapítja, hogy a csíki, gyergyói és kászoni régiókból származó legtöbb iskolamester középfokú végzettséggel rendelkezhetett, és visszatért falujába vagy a szomszéd faluba. Életpályájuk a vidéken belülről korlátozódott.

Abban a korban az iskolamester legfontosabb feladata az egyházi énektanítás volt, valamint az olvasás és az írás elsajátíttatása. Az olvasást a silabizálás módszerével oktatták, így az olvasás teljes megtanítása három évet is igénybe vett. Az írás megtanulására kevés idő maradt, vagy egyszerűen elhanyagolták. Az erdélyi falut az írástudatlanság jellemezte még azon a vidéken is, ahol aránylag sűrű volt az iskolahálózat. A statisztikai

Ebben az időben a tanítók fizetése nem volt egységes, sőt legtöbb községben a bért természetben fizették.

adatok szerint – például – Marosszéken 1785-ben a jobbágyok és zsellérek 1,5%-a tudta csak leírni a nevét. A reformátusok leggyakrabban használt ábécéskönyve a *Debreceni ABC* (1681-től több kiadásban), a római katolikusoké pedig az *Alphabetico Csíkieni* volt (pl. Ditróban 1786-ban) (Sebestyén, 2011, 19–26).

Mit várt el az iskolamestertől az akkori falu társadalma? Egyházi ember lévén kántorként is tevékenykedett, gyakran részt vett a falu közigazgatásában mint jegyző, megbízható tanú, végrendeletíró, énekeskönyvíró; a segédtanító pedig harangozóként működött (Bartis, 2011, 57–84). Érdekességként megemlítendő, hogy 1690-ben a ditrói egyházközség inkább megvált volna a plébánosától, minthogy megváljon a muzsikálni is tudó, mulatozó kedvű, az italt sem megvető Ferenc deáktól (Szöcs, 2008, 277–328).

Ebben az időben a tanítók fizetése nem volt egységes, sőt legtöbb községben a bért természetben fizették. Az iskolamester használta az egyházi telket, szántót kapott, amit megművelhetett, valamint kaszálót. Emellett például a ditrói tanító 153 kalangyát (keresztet) kapott a kepe-bevételből. Ez a szám falvanként változott (Szöcs, 2008, 277–328). A csiksomlyói gimnázium kisiskolájában dolgozó tanítók 1720-ban évi 30 forintot kerestek, ami nem mondható soknak, mivel akkoriban egy pár csizma 1–3 forintba, egy jó ló 10 forintba, egy tehén 8 forintba került (Szöcs, 2006, 305–330).

A fentiekből kitűnik, hogy a XVIII. század végére szükségessé vált a közoktatásügyi állami újjászervezése. Ekkor jelent meg az elemi oktatást is szabályozó *Ratio Educationis*. Ez a dokumentum határozta meg először az iskolakötelezettséget (6–12 év között), ez szabályozta az iskolaépítést. Minden nagyobb településen megjelennek az elemi iskolák, amelyeket triviális iskoláknak, illetve nemzeti iskoláknak neveztek. Ezekben a tanulók anyanyelvükön sajátíthatták el az írás, olvasás, számolás és hittani ismeretek alapjait. Ekkortól kezdett mindenki számára elérhetővé válni az oktatás (innen a megnevezése is: népoktatás), majd megjelent a népiskola, a *néptanító* fogalma. Íme egy adat: a székely határőrezred területén ebben az időszakban 154 helyiségben 6084 iskolaköteles gyermeket vettek nyilvántartásba. Általános jelenségnek tekinthető, hogy a határőrvidékek területén az analfabéták száma alacsonyabb volt, mint a Habsburg Birodalom más területein (Vorzsák, 2012, 261–279).

Ezt a megszilárdulni látszó magyar közoktatást felforgatta II. József 1784-ben kiadott rendelete, amely a német nyelvet tette meg iskolai és hatósági nyelvvé az egész monarchiában. E szerint népiskolai tanító nem lehet az, aki nem tud németül, és a gimnáziumba csak olyan tanuló vehető fel, aki németül tud olvasni és írni (Kornis, 1927). Ekkor kezdődik a székely néptanító kálváriája – a nemzetisége miatt.

Az *elemi nevelés alapvonatai* című munkában Warga János professzor megfogalmazta, hogy mit vár el a társadalom a XIX. század elején a néptanítójától. Ezt három pontban foglalta össze:

1. Ne csak bírják a növendékekkel közlendő ismereteket, hanem ismerjék a közlés- vagy tanításmódot is.

2. Feddhetetlen erkölcsük mellett hivatásukat is lelkiismeretesen végezzék.

3. A néptanító legyen szorgalmas, értsen a „kertműveléshez”, méhészethez és a selemtenyésztéshez (Warga, 1837, 126–127).

Az 1806-os látogatási jegyzőkönyv alapján Ditróban a jeles tanító és híres orgonista Török Ferenc tartotta kezében a község oktatásügyét. Őt a munkában Csathó Gáspár váltotta fel 1852-ben bekövetkezett haláláig. Szepesi Ignác erdélyi püspök látogatási jegyzőkönyvének sorai azt bizonyítják, hogy 1823-ban a ditrói elemi tanodát Csathó Gáspár vezetése alatt 200, mindkét nembeli növendék látogatta (Józsa, 1896).

Az 1848–49-es forradalom nem hozta meg az áttörést az oktatásban, sőt a megtorlás idején a meglévő törvényeken szigorítottak. Gróf Thun Leo 1855-ös rendeleteiben az egy tanítóra bízható gyereklétszámot 100-ra csökkenti, de népiskolákban elrendeli a német nyelv fokozott tanítását, és az iskolákra új tankönyveket kényszerít rá, melyeknek célja a monarchia iránti szeretetre s a császár iránti tiszteletre való nevelés (Kornis, 1927). A feljegyzésekből tudhatjuk, hogy az iskolázási kényszer alkalmazása legtöbbször elmaradt, és ennek következtében az iskolások száma csökkent. Ditróban ezen szám csökkenésére az 1831-es kolerajárvány is hatással volt – a kolera megtizedelte a falu lakosságát.

1852-től László Istvánt választották kántortanítónak, aki a parochiális iskolát oly színvonalra emelte, hogy az ott végzett növendékek nagy része a normális iskola mellőzésével egyenesen gimnáziumba léphetett (Józsa, 1896). Az 1850-es népszámlálás adatai alapján Ditró község lakossága 3998 főre volt tehető, mégis egy kántortanító volt a faluban, esetleg egy segédkanttorral. Nem csoda, hogy a község 70%-a még analfabéta volt (Józsa, 2004).

Pillantsunk be a kiegyezés előtti népiskola belsejébe László István ditrói kántortanító feljegyzései alapján. A tanterem bútorzata nagyon egyszerű: 18–20 hosszú pad, amelyekhez 10–12 gyermek tudott leülni; egy asztal; egy fekete iskolatábla számolásra, írásra; 1–2 „kathalógus” hosszú, keskeny deszkára írva, szélein viaszbetéttel a gyermek nyilvántartására (ebben az időben a gyerekek bizonyítványt nem kaptak); fatáblák az ábc betűivel; egy csomag toll penna készítésére; egy deszkára festett számáralak a szorgalom serkentésére; 1–2 érdemjelvény a jó tanulók kitüntetésére; plága és a vessző-virgács. (Jókai Mór regényeiből tudjuk, hogy a plága hasonlított a légyecsapóhoz, csakhogy kisebb volt a csapója, s nem bőrből, hanem fából volt készítve – ebből akkor kapott a gyerekek tenyerest, ha „malacot” ejtett az írásban; a virgács: félelmetes „erkölcsnemesítő” eszköz; egy pamat nyírfavessző, sós vízbe beáztatva.) Főtárgy volt a káté, a biblia, az olvasás, a számolás, az írás. Ezek mellett a német és a latin nyelv is a tantárgyak között foglalt helyet. Az olvasásnál a betűző, silabizáló módszer volt a legelterjedtebb. A tanulást előse-

Az 1848–49-es forradalom nem hozta meg az áttörést az oktatásban, sőt a megtorlás idején a meglévő törvényeken szigorítottak.

gítették a téstáblól készített „galambos” magánhangzó kisbetűk, amelyek elkészítésében a szülők is segítettek.

Írásnál a tanító írónnal előírt, a tanulónak pedig ő utána kellett írnia. A sokszorozó táblát mindennap legalább kétszer elmondták karban. A házi és az utcai szabályokat, meg az erkölcsi szabályokat minden nagyobb gyermeknek tudnia kellett pl.:

„Korán kelj fel, öltözz, mosdjál.

Az Istenhez fohászkodjál ...”

„Menj az utcán szépen, folyvást,

Nem kullogva, nem is futvást ...”

„Nagyobb ember elől állj ki,

Kalapot végy, köszönj néki ...”

Tanulás végével példabeszédet hagyott a tanító a gyerekeknek, s otthon a napi példabeszédről adtak számot legelőbb; ezzel ellenőrizték a szülők gyermekeik pontos iskolába járását (Józsa, 1896).

Három székelyföldi község (Ditró, Szárhegy, Remete) kántortanítói a kiegyezés előtt is megbeszélték, megvitatták az összejöveteleken, gyűléseken a nevelés újabb módjait. Ezekből alakultak ki később a tantestületi, kerületi és megyei gyűlések (Józsa, 2004).

Erdélyben a magyar népoktatás a kiegyezés után a biztos és fokozatos, bár lassú fejlődés útjára lépett. Csak ekkor jutott ugyanis tető alá a népoktatást elveiben és alapjaiban rendező liberális és demokratikus szellemű 1868. évi XXXVIII. törvény. Az Eötvös József által megalkotott törvény a népoktatás egész rendszerét szabályozta, a következőképpen:

– Büntető szankcióval mondta ki az általános iskolakötelezettséget a 6. évtől a 12. évig.

– A községeket népiskolák állítására és fenntartására kötelezte.

– A tanszabadság elvéből kiindulva a hitfelekezeteket is feljogosította népiskolák állítására és fenntartására.

– Ugyancsak a tanszabadság elvéből kiindulva az iskolafenntartók maguk állapíthatták meg iskoláik nyelvét (az egyházak a tantervet is), maguk választhatták meg a tanítókat – a törvény rájuk bízta az iskola igazgatását, valamint gyakorolhatták az egyházi tanfelügyeletet (Magyar népoktatás, 1928, 164).

Az 1868-as népoktatási törvény 142. cikkelye meghatározta a tanítók fizetésének minimumát: A tiszt lakáson és legalább egy negyed holdnyi kerten kívül az elemi népiskolai rendes tanítók fizetése nem lehetett kevesebb, mint 300 forint, a segédtanítóké 200 forint, a polgáriskolai tanítóké pedig 700 forint.

A községi elemi népiskolában a köteles tantárgyak közé tartozott a hit- és erkölcs-tan, az írás és olvasás, a fejbeli és jegyekkel számolás, a nyelvtan, a beszéd- és értelemgyakorlatok, a hazai földleírás és történet, némi általános földleírás és történet, természettan és természetrajz elemei, gyakorlati útmutatások a mezői gazdaság és kertészet köréből, a polgári főbb jogok és köteleességek tanítása.

Vizsgáljuk meg, milyen változást hozott, hozhatott egy székely falu (például Ditró) számára ez a törvény. Az új törvény végrehajtását a községi elöljáróság a gyerekek szám-

bavételével kezdte meg. Az összeírási napló 400 iskolaköteles nevét tünteti fel. Ez a szám sürgősen „iskolaház” építésére és tanerők alkalmazására kötelezte a községet. – Az 1869-ben megalakult *Iskolaszék* pályázat útján Lázár Imre „szakférfit” segédtanítónak választotta, valamint Boros Ignác birtokossági mérnököt egy nagyobb szabású iskolaház terveinek benyújtására kérte fel. 1872-ben Szász Ferenc építőmérnök átadta az új díszes iskolaházat (Józsa, 1896). Az épület kétszintes.

A gyergyóditrói központi elemi és polgári iskola épülete

Az alaprajzot tanulmányozva megfigyelhetjük, hogy a földszinten voltak a tanítói lakások, szobák, bolthelyiségek, raktárak. Az emeleten voltak az osztálytermek (szám szerint hét darab), egy nagy díszterem, valamint az irodák. Az sem elhanyagolható tény, hogy az „árnyékszékek” az épületben kaptak helyet, és a főbejáraton kívül volt egy vész-kijárat is. Az új iskolában az 1872/73-as tanévben már 4 tanteremben zajlott a tanítás. De még akkor is nagyon sok gyermek nem élvezhette az iskolai nevelés-oktatás áldását, mivel vagy nem fértek be az osztályokba, vagy a nagy távolság miatt fel kellett oldani őket az iskolázás kötelezettsége alól. Ekkor az iskolaszék két új iskola építéséről határozott, de addig is bérházakban folyt az oktatás. Alszegben 1885-ban az iskolaszék tekintélyes kőházat emeltetett, amely a két szoba–konyhás tanítói lakáson kívül egy tágas tantermet

A gyergyóditrói központi elemi és polgári iskola alaprajza

foglalt magába. Az 1887–88-as években Felszegben a község még nagyobb és terjedelmesebb földszintes házat építtetett. Ebben az épületben két tanterem, egy irodahelység és két tanítói lakás volt. A központi iskolánál 1869 óta iskolaszolga végezte a takarítást.

Az iskolaházak sokasodásával a tanterők száma is szaporodott.

1. táblázat – A tanítók számának növekedése 1868–1895-ig

Osztálytanítók								Hitoktató	
1868/69	1869/70	1872/73	1873/74	1878/79	1885/86	1889/90	1895/96	1878/79	1886/87
1	2	4	5	6	7	8	9	1	2

A 9 tanító közül 3 tanítónő volt. A tanítók számának a növekedése összhangban volt a tanulók számának növekedésével.

2. táblázat – A tanulók számának növekedése

Tanév	Év végéig járt, osztályozva volt		
	fiú	leány	Összesen
1872/73	142	174	316
1881/82	168	153	321
1885/86	259	206	465
1890/91	268	225	493
1894/95	315	248	563

Megfigyelhető a tanulólétszám folytonos növekedése, s ez felvetette egy magasabb szintű népoktatási intézet létrehozásának gondolatát. Így 1878. január 2-án megkezdte működését a ditrói polgári fiúiskola.

A korabeli iskolák felszerelése sokkal fejlettebb volt, mint a kiegészítés előtti iskoláké. Az osztálytermek bútorzatát és taneszközeit a következő tárgyak képezték: festetlen négyszemélyes deszkapadok, 1–1 festett szekrény, 1–2 szék és 1 asztal zsámollyal, megfelelő számú fogas, fali órarend kerettel, falióra, a leányosztályokban fali mosdó, mulasztási naplók (felvételi és iskolába járás nyilvántartására), osztálynaplók (a napi tanítás anyagának bejegyzésére), szemvizsgálati jegyzőkönyvek, a tanterem falán feszület. A tanteremben még helyet kaptak az osztályoknak megfelelő, állandóan kiosztott tanítási segédeszközök: 1–2 fekete iskolatábla, 1–2 szivacs, fali olvasótábla, mozgatható betűk, továbbá szemléltető képek, képes atlasz, rajzminták, írásminták, földgömb, térképek, mértekek képe, orosz számológép, számolóállvány stb.

Fontos megjegyezni, a gyergyóditrói elemi iskolák általában minden szükséges taneszközzel el voltak látva, sőt 1872-től kezdve a falu minden tanulója kivétel nélkül a tanaszt (könyv, írka, irón, penna, rajzfűzet, palatábla stb.) teljesen ingyen kapta a községtől. Így a szülőknek egy krajcárjába sem került a gyerekeik helyi iskoláztatása. Emellett 1880 és 1892 között a szegényebb tanulók részére téli meleg ruhának valót osztottak ki (Józsa, 1896).

A tanítási idő 1868-ig nem volt rendszeresen megjelölve, inkább csak a téli hónapok számítottak szorgalmi időnek. 1869-től a ditrói elemi iskolában 8 hónapos volt a tanév, október 1-től május végéig tanítottak (Józsa, 1896).

A község, az egyház, valamint az egyre gyarapodó tanítóság közös összefogásaként született meg az *Igazság* című folyóirat (1866), amely három évet ért meg, és azóta is egyedülálló a település történetében. Józsa Sándor helyi vezértanító ebben a vegyes tartalmú katolikus tanügyi közlönyben (amelyiknek főmunkatársa is volt) fejtegeti, hogy a népiskolai oktatás eredményére igen nagy befolyást gyakorol a tanórarend, vagyis a rendelkezésre álló idő beosztása és a „magán foglalkozásoknak” osztályonként való meghatározása. Épp ezért közös órarendet javasol az elemi I–III. osztályainak. Ezen az órarenden keresztül betekintést nyerhetünk az akkori osztatlan osztályok munkájába. Az

A község vezetése nem feledkezett meg az anyagi hasznot biztosító ismeretek felkarolásáról sem.

Eötvös-törvény megjelenése után a Székelyföld kisebb településein osztatlan osztályokban folyt a tanítás, sőt a nagyobb települések széliskoláiban is. Az I. osztály minden nap 10 órakor, a II. osztály fél 11-kor, a III. osztály 11-kor hazament. A tanulók szerda és szombat kivételével du. 2-re mentek vissza, és egy nap kivételével 4 óráig maradtak az iskolában. Délután kaptak helyet a hittan-, ének- és tornaórák. A szerző nagyon bölcsen felhívja a tanító-

ság figyelmét, hogy aki összevont osztályban tanít, annak már megelőző este tudnia kell, mik fogják képezni a magánfoglalkozások anyagát, mert ha ott fog gondolkodni, akkor kifogy az időből. Azt javasolja, hogy magánfoglalkozásul csupán annyi tananyag ölelendő fel, amennyit fél óra alatt könnyen elvégezhetnek a tanulók, mert különben a félig végzett munkák miatt közönyösségre, pontatlanságra, sőt hanyagságra szoknak a növendékek (Igazság, 1886, 119–120).

Az 1886/87-es tanévben a község – az iskolaszékkel egyetértve – még egy segédlelkeszt kért, aki a polgári iskolai hittan és latin nyelv tanítása mellett a központi elemi iskolák hittanóráit is tartotta. Így rendezték és rendszeresítették a hitoktatást.

A község vezetése nem feledkezett meg az anyagi hasznot biztosító ismeretek felkarolásáról sem. Még az 1875-ös évben 784 m² területet jelölt ki faiskola céljára. Az elemi iskola felsőbb osztályainak növendékeinek már tanították a fatermesztést, fanemesítést és fagondozást. A téli hónapok alatt a tanteremben fűzfaágakon próbálták a fogások elsajátítását a tanító irányításával, majd tavasszal már valós helyzetben gyakorolhattak. 1888-tól a „gyümölcsészeti” oktatás sikeresebbé tétele érdekében a IV. osztályos fiúk a tanító utasítása szerint kötelesek voltak bizonyos mennyiségű magot elültetni otthon. Az otthon nevelt csemeték beoltásához később a faiskolából kaptak oltógallyat a fiatalok. Ezáltal nemcsak gyarapodott egyesek vagyona, hanem szorosabbá is vált a kapcsolat az iskola és a volt növendék között. Azt is érdemes megemlíteni, hogy az ültetéshez szükséges magvakat a kisebb tanulók gyűjtötték össze. A faiskola-kezelőtől (aki egy kijelölt néptanító volt) 120 ép magért egy krajcárt kaptak a gyűjtők. A gyerekek felkérték a felnőtteket, hogy őrizzék meg számukra a magokat. Elmondható tehát, hogy az egész község részt vett a befásítás közhasznú munkájában. A község képviselő testülete 1884-től kezdve évenként ingyen osztott négy–négy fát minden gazdának. Józsa Sándor faiskola-kezelő néptanító feljegyzései alapján 1891–95 között több mint hatezer fával gazdagodtak a ditrói polgárok.

A faiskola ikertestvére volt az iskolai mintaméhes. Ez a munka 1889-ben vett nagyobb lendületet, amikor a képviselőtestület hét darab Bodor-féle kaptárt vett, a legszükségesebb méhészkészítőkkel. Két méhcsaládot vásárolt, azok kezelését Gaál Miklós tanító vette át.

Ditró községben az 1894/95-ös tanévben már a tankötelesek 75,5%-a a részesült oktatásban, így az analfabetizmus 45 év alatt 45%-kal csökkent (1850-ben 70%-os, 1895-ben 24,5%-os volt).

Kiemelendő, hogy a tanítók fizetésére is nagy gondot fordítottak. 1860-ig a kántor, aki tanító is volt, a hívektől képeben kapta jövedelmét. Az 1870-es évektől a tanítói illeték a törvényben meghatározott 300 forint helyett 400 forint, fűtésre 30 forint, egyéb kiadásokra (pl. takarításra) 30 forint, ami összesen 460 forint volt. Emellett a község támogatta a tanítók részvételét az egyházi és gazdasági életben, a vállalt szolgáltatásokkal fizetésüket még kiegészíthették. Józsa Sándor aligazgató (vezértanító) például a polgári iskola tornatanítója, a gyümölcsfatermesztés, a méhészet, az irodalmi működés oktatója (nagyon sok pedagógiai cikk, szakdolgozat és módszertani könyv írója) egyházgondnok, majd főgondnok, a közbirtokosság jegyzője volt sok éven át. Gaál Miklós tanító a helyi nyomda igazgatója, takarékpénztári ellenőr, községi képviselő, a vármegyei törvényhatóság tagja volt. Köllő János ditrói születésű okleveles tanító a főtéri faiskola kezelője (1882–88), a helyi nyomda igazgatója volt több éven keresztül, és közben a vármegyei törvényhatósági bizottság tagja, községi képviselő. Barabás Rajmond okleveles kántortanító, polgáriskolai énektanító, ipartestületi titkár, a takarékpénztári felügyelő bizottság jegyzője, biztosítási főügynök, az egyháztanács jegyzője volt több mint 30 éven keresztül, és orgonajátszásban feltűnő sikert ért el. A sor még folytatható lenne.

Az 1852. évi községi jegyzőkönyv tesz említést először az úgynevezett iskolai hatóságról, aki a falugyűlés előtt kellett beszámoljon az iskola működéséről. 1856-tól létrehozták a községi választmányt, amelynek a népiskola látogatása volt a feladata. Az 1860-as évek végétől jelentek meg az úgynevezett „községi iskolafelügyelők”, akiket a képviselőtestület nevezett ki. Az ilyen felügyelőnek kötelessége volt az iskola tetszés szerinti időben való meglátogatása, és az észlelt hiányokról jelentést kellett tennie a közgyűlésnek. Az iskolafelügyelőt akkori időben „iskolakémnek” nevezték. 1867-től 1869-ig Csiby (Barkó) Ferenc birtokos volt az utolsó iskolakém.

1869. október 1-jén a plébános elnöklete mellett megalakult a Római Katolikus Iskolaszék. Jogköréhez tartozott az önálló tanítók választása, az iskolafelügyelet és az iskolai vagyonkezelés. A tanulók iskolába járatása érdekében az iskolaszék erélyes szigorral lépett fel. Ezt bizonyítja Siklody Péter pénztárnok 1873. augusztus 26-án kelt jelentése, mely szerint az iskolalátogatást hanyagoló tanulók szüleitől az 1872/73-as tanévben 139 forint gyűlt be. A szigor mellett a község és az iskolaszék jótékonykodott is, s a már jelzett tanszersegély mellett a szegény leánykáknak több éven át ingyen adott anyagot a kézimunkához. Az iskolaszék fő feladatai közé tartozott az iskolafelügyelet. Tagjai hétről-hétre meglátogatták az osztályokat, az állapotokról jegyzőkönyvet vettek fel, a hiányokat orvosolni próbálták. A látogatások által ébren tartott érdeklődés a tanerőkre is jótékony hatást gyakorolt. A tanítók önképzését úgy segítette az iskolaszék, hogy 1886-tól 2 forint fuvarbért biztosított az egyleti gyűlésekre. Az akkori közoktatási minisztérium üdvözölte ezt, és követendő példaként említette más községek számára is. Az 1890 nyarán Budapesten tartott or-

Az 1852. évi községi jegyzőkönyv tesz említést először az úgynevezett iskolai hatóságról.

A gyakorlati tanításokat és a felolvasásokat is elbírálták, így mindegyik alapos felkészülést igényelt. Ilyen módon az önképzés hatalmas lendületet vett.

szágos tanítógyűlésre három helyi tanítónak 50–50 forintot szavazott meg (Józsa, 1896).

A Gyergyói-medence iskoláinak tevékenységét kezdetben a *Gyergyói római katolikus tanítóegyesület* később a *Gyergyói tanítóegyesület* fogta össze. Ezek a tanítóegyesületek tulajdonképpen napjaink módszertani köreivel azonosíthatók. Nyílt tanításokat szerveztek, amelyeket aztán megbeszéltek. De álljon itt példának a Néptanítók Lapja 1882-es tudósítása a Gyergyói római katolikus tanítóegylet utolsó évnegyedi gyűléséről, amelyet Szárhegyen, az alsó népiskolánál tartottak, Salamon Alajos (ditrói) esperes elnöklete alatt, a követ-

kező tárgysorozattal: az alsó népiskolánál tartott gyakorlati tanítások meghallgatása, az előző gyűlés jegyzőkönyvének elfogadása, a gyakorlati tanítások bírálása, az egylet munkássági tervezetének tárgyalása, az önképzőkörök működéséről szóló írásos jelentés leadása, a pénztárnok beszámolója a tagdíjak befizetéséről, Boga Bálint indítványának elfogadása, a következő gyűlés helyszínének megjelölése.

Most pillantsunk bele a Ditróban működött önképzőkör életébe. A kört az elemi iskola tanítói alapították az 1875/76-os tanévben, majd 1878-ban a polgári iskola tanítótestületének tagjai is csatlakoztak hozzá. Az önképzőkör eleinte minden héten, majd kéthetente, később havonként tartott gyűlést. A gyűléseken betűrendben minden tagnak kötelessége volt gyakorlati tanítást, felolvasást vagy szavallást tartani, majd két-két kiküldött tag tetszés szerinti időben meglátogatta a kijelölt osztályokat és a tanítót rendes tanítás közben. A gyakorlati tanításokat és a felolvasásokat is elbírálták, így mindegyik alapos felkészülést igényelt. Ilyen módon az önképzés hatalmas lendületet vett. Nemcsak a könyvtárnak igyekeztek minél több szakkönyvet beszereztetni a tagok, de saját könyvtáraikat is fejlesztették. Az önképzőkör 1895 végéig összesen 111 gyűlést tartott, a gyakorlati tanítások mellett 38 felolvasás volt. Arról is gondoskodott, hogy az előjáróság és az iskolaszék nevezetesebb tagjai tiszteletbeli tagokként jelenjenek meg a gyűléseken. Ők aztán a tanítók nemes törekvéseit, valamint az önképzőkör által megjelölt hiányosságokat látva saját erőből igyekeztek segíteni. Az ő segítségükkel alapította meg például a község a népkönyvtárat (1877-ben), ahol a tanítók oktató felolvasásokat tartottak a fiataloknak.

Az önképzőkör díszgyűlései sokszor nyilvános hazafias ünnepélyekké alakultak át. Itt kezdték el – 1888-ban, egész Székelyföldön először – március 15 megünneplését (Józsa, 1896).

Taschek Gyula (1896) polgáriskolai igazgató szerint a tanítótestületnek az iskola falain kívül is teendője volt. Mindenek előtt a község értelmiségével és fiatalásával kereste a közelebbi kapcsolatot. Az 1879 márciusában tartott önképzőköri gyűlésen elhatározták, hogy maguk köré gyűjtik a község fiatalágát, és egy műkedvelő színtársulatot alakí-

tanak, s a bemutatott előadások bevételét a szegény tanulók ruháztatására, segélyezésére, a tanítók árvaházának segítésére fordítják.

Az önképzőkör 1881-ben dalkört, majd korcsolyaegyletet alakított, majd az 1882 februárjában tartott gyűlésén elhatározta, hogy időnként nyilvános gyűléseket tart. Ezen a gyűléseken a hallgatóságot közelebről érdeklő témákat dolgoztak fel (Taschek, 1896).

Miután vázlatosan megismertük a tanítók tevékenységét, lássuk, milyen kívánalmakat támasztott a kor a néptanítóval szemben. Ember János (1886, 8) *A néptanító anyagi helyzete* című munkájában az alábbi tíz pontot említi: „1. Mint ember legyen világos, nyílt eszű, jószívű, szilárd jellemű. 2. Bírjon általános műveltséggel, legyen alapos szak-képzettsége. 3. Mint családfő éljen minden tekintetben rendezett viszonyok között. 4. Iskolában legyen erős kötelezettség-, hivatásszeretete, lelkiismerete. 5. A tanító egyesületben legyen szorgalmas és okos munkása a népnevelés elméleti és gyakorlati részeinek. 6. Mint a felnőtt nép nevelője adjon életet mindazon nagyobb nehézségek nélkül megvalósítható eszmék és törekvéseknek, melyek a nép erkölcsi és anyagi előmenetelét eredményezhetik. 7. Mint polgár adjon példát a népnek a politikai és polgári jogok gyakorlásában, a kötelességek teljesítésében. 8. Mint a társadalom tagja legyen jó viszonyban a nemzet sorsát intéző értelmiséggel; vegyen tevékenyen részt különösen azon társadalmi mozgalmakban, melyek a népnevelés előbbre vitelét célozzák. 9. Mint író szerzett tapasztalatai alapján igyekezzék a felmerült szakkérdések tisztázását elősegíteni. 10. Csak tisztességes, a tanítói állással összeférhető mellékfoglalkozást gyakoroljon.”

A felsorolt pontok és a már megismert tevékenységek alapján bátran kijelenthetjük, hogy Ditró község néptanítói megfeleltek az akkori társadalom követelményeinek.

Szakirodalom

Bartis Erika (2011): Csík-, Gyergyó- és Kászsónszék iskolatörténete (1540–1848). In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Iskolák, iskolamesterek, diákok Erdélyben*. Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, Kolozsvár, 57–84.

Ember János (1886): *A néptanító anyagi helyzete*. Fésüs József Könyvnyomdája, Ungvár, 8. Hírrovat (1888): *Igazság*, 3. 12. 97.

Józsa Sándor (1886): *Tanórarend. Igazság*, 1. 5. 119–120.

Józsa Sándor (1896): A gyergyó-ditrói róm. kath. elemi iskola története. In: *A Gyergyói Római Kath. Tanítóegyesület Albuma*. Kézirat.

Józsa Sándor: (2004): *Emlékeim Ditró székelyközség életéből*. Mark Haus Kiadó, Gyergyószentmiklós.

Kelemen Elemér (2007): *A tanító a történelem sodrában*. Iskolakultúra Kiadó, Pécs, 10–19.

Dr. Kellemen Károly (1882): Tudósítás a gyergyói róm. kath. tanító-egylet utolsó évnegyedes gyűléséről. *Néptanítók Lapja*, 15. 21.334.

Kornis Gyula: (1927): *Magyarország közoktatásügye a világháború óta*. Magyar Paedagogia Társaság Kiadó, Budapest.

Magyar népoktatás. (1928) Kiadja a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium, Budapest, 164.

Sebestyén Kálmán (2011): Az erdélyi magyar népiskolák eredményessége a XVIII–XIX. század fordulóján a vizitációs jegyzőkönyvek tükrében. In: Keszeg Vilmos (szerk.): *Iskolák, iskolamesterek, diákok Erdélyben*. Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadó, Kolozsvár, 19–26.

Szőcs János (2006): A csíksomlyói gimnázium kisiskolája, elemi tagozata. In: Murányi János (szerk.): *A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2005*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 305–330.

Szőcs János (2008): Elemi oktatás Csíkszékbén 1571–1800. I. rész In: Murányi János (szerk.): *A Csíki Székely Múzeum évkönyve 2007–2008*. Pro-Print Kiadó, Csíkszereda, 277–328

Társadalmi élet Ditróban (1888): *Igazság*, 3. 3. 25.

Taschek Gyula (1896): A gyergyó-ditrói polgári fiú-iskola keletkezése és történetének rövid vázlatja 1878–1895. In: *A Gyergyói Római Kath. Tanítóegyesület Albuma*. Kézirat.

Vorzsák Orsolya (2012): Az erdélyi határőrség csíkszéki elemi iskolái (1840–1847). In: Kelemen Imola (szerk.): *A Csíki Székely Múzeum évkönyve VIII*. Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda, 261–279.

Warga János: (1837): *Az elemi nevelés alapvonatjai*. A Magyar Királyi Egyetem Be-tűivel, Buda, 126–127.